

Владислава Шаповалова

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології, Національний фармацевтичний університет; Харків, Україна

ORCID: 0000-0001 - 7969-9616

E-mail: Shapovalova.vs89@gmail.com

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

***Анотація:** У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження психологічної культури викладачів вищих навчальних закладів. Розглянуті основні характеристики цього психологічного явища. Обґрунтовано значення психологічної культури у професійній діяльності викладачів ЗВО. У статті наводиться спосіб розвитку та формування рівня психологічної культури викладачів. Результати дослідження можуть представляти інтерес при розробці програм для підвищення кваліфікації викладачів.*

***Ключові слова:** психологічна культура, професійний розвиток, саморозвиток, самовдосконалення, особистість викладача, професійна діяльність викладача, компетентність, підвищення кваліфікації.*

Vladyslava Shapovalova

PhD in Education Science, Lecturer of the Department of Pedagogy and Psychology,
National University of Pharmacy; Kharkov, Ukraine

E-mail: Shapovalova.vs89@gmail.com

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL CULTURE OF TEACHERS OF HIGHER EDUCATION IN QUALIFICATION DEVELOPMENT COURSES

***Abstract:** The article presents the results of the theoretical and empirical research of the psychological culture of teachers of higher educational institutions. The basic characteristics of this psychological phenomenon are considered. The significance of psychological culture in the professional work of the professors of university. The article gives a way of development and formation of the level of psychological culture of teachers. The results of the study may be of interest in the development of programs for the training of teachers.*

***Key words:** psychological culture, professional development, self-development, self-improvement, teacher's personality, professional activity of the teacher, competence, qualification improvement.*

Владислава Шаповалова

РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ЗАВЕДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

***Аннотация.** В статье представлены результаты теоретико-эмпирического*

© Владислава Шаповалова, 2019

исследования психологической культуры преподавателей высших учебных заведений. Рассмотрены основные характеристики этого психологического явления. Обосновано значение психологической культуры в профессиональной деятельности преподавателей ЗВО. В статье приводится способ развития и формирования уровня психологической культуры преподавателей. Результаты исследования могут представлять интерес при разработке программ повышения квалификации преподавателей.

Ключевые слова: психологическая культура, профессиональное развитие, саморазвитие, самосовершенствование, личность преподавателя, профессиональная деятельность преподавателя, компетентность, повышение квалификации.

Vladyslava Shapovalova

An extended abstract of paper on the subject of:

“Development of psychological culture of teachers of higher education in qualification development courses”

Problem setting. In today's socio-pedagogical realities, the requirements for a teacher as a person and a professional are significantly modernized. This implies a qualitatively different level of psychological culture, values orientations, creative potential and the ability to continuous self-improvement, etc. Most of the educational problems of the present are caused by the very low level of psychological culture (even lack of it at all) in a certain part of the teachers, as well as traditional psychological illiteracy in the organization of educational process and pedagogical interaction. Therefore, the study of the process of development and formation of the psychological culture of teachers of higher educational establishments is relevant.

Recent research and publication analysis. Problems of psychological culture are dealt with by such foreign and domestic scientists as V.P. Vovk, S.B. Kuzikova, V.B. Lagutin, N.I. Machinska, O.I. Motkov, G.E. Ulunova. In general, researchers define this phenomenon as an integrative (integral) personality property (quality, innovation) (A.A. Derkach, E.I. Grishina, T.E. Yegorova, L.S. Kolmogorova, N.T. Selezneva, B V. Semikin). Separately, a view on the psychological culture can be distinguished as a characteristic of professionalism and qualification (E.E. Smirnova), a system of knowledge and skills in the field of psychology (A.A. Bodalev, E.A.

Klimov, M.M. Obozov), the hierarchy of professional norms, rituals, rules and prohibitions (N.V.Kuzmina, G.I. Marasanov).

Paper objective. To investigate the level of psychological culture of teachers of higher educational institutions and its development in professional development courses.

Main material exposition. The research was conducted on the basis of the National Pharmaceutical University of the Institute of Advanced Training of Pharmacy Specialists at the Department of Pedagogy and Psychology. Teachers of higher education institutions of Kharkiv participated in this research, namely: the National Pharmaceutical University, the Kharkiv National Medical University and the Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education in the number of 74 teachers who came to improve their professional level for professional development courses. At this stage of the research, we used the methodology "Psychological culture of the person" O.I. Motkova.

The level of psychological culture of teachers was diagnosed twice: at the beginning and at the end of the courses. Analyzing the obtained results, it is possible to conclude that according to all indicators of psychological culture, teachers have been diagnosed with an average level of development of all components of psychological culture. Also, based on the results of the study, it can be said that the least developed components of

the psychological culture of teachers are: creativity, self-regulation, self-understanding and self-knowledge. Analyzing the professional activities of teachers and remembering its main functions of its activities, the result should be much higher.

A repeat poll (after passing the courses of professional advanced training) gave us the reason to conclude that the level of psychological culture at the instructors of educational institutions can be increased through psychological education in any of its manifestations (lectures, seminars and practical classes, trainings), for example at professional development courses.

Conclusions of the research. *The psychological culture of a modern teacher is characterized by the presence of humanistic*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному світі вимоги до викладача вищого навчального закладу зростають. Це зумовлено стрімким розвитком нових технологій, колосальним обсягом інформації, підвищенням вимог до формування особистості майбутнього фахівця, яких готують викладачі, їхньої спроможності до виявлення достатнього рівня конкурентності на ринку праці, формування в них певних суспільних стереотипів, цінностей тощо.

Окрім предметно-професійної компетентності викладачів закладів вищої освіти (далі ЗВО), важливу роль ще відіграє і психологічна культура особистості викладача. Тому актуальною є проблема підвищення рівня їхньої психологічної культури, яка включає: грамотність і компетентність у психологічному аспекті розуміння людської сутності, внутрішнього світу людини і самого себе, людських відносин та поведінки; гуманістично орієнтовану ціннісно-смыслову сферу (прагнення, інтереси, світогляд, ціннісні орієнтації); розвинену рефлексію; творчість у власному житті [7].

На даний час в Україні професійна педагогічна діяльність викладача здійс-

values, positive personal and spiritual-moral attitudes, the ability of effective self-organization, interpersonal and social interaction. Improving the psychological culture contributes to the harmonious development of the individual, the constructive resolution of internal conflicts and contradictions, the formation of subjective qualities, the finding of constructive ways of interaction with oneself, others, with society, to respond to the challenges of modern reality, while preserving psychological individuality.

The development and improvement of the psychological culture of teachers can be carried out in professional development courses through lectures, trainings, seminars and practical classes, that is, with the help of modern psychological education.

нюється на фоні певних проблем вищої школи, серед яких найбільш важливою є мала заробітна плата та незначний престиж у суспільстві професії педагога та вченого, і як наслідок – низька мотивація до виконання професійних обов'язків, ігнорування підвищення професійної педагогічної кваліфікації, прагнення до самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення. Тому проблема підвищення психологічної культури викладача вищої школи потребує сьогодні невідкладного вирішення та обумовлює необхідність психологічного дослідження і його обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема психологічної культури займаються такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як В.П. Вовк, С.Б. Кузікова, В.Б. Лагутін, Н.І. Мачинська, О.І. Мотков, Г.Є. Улунова. В цілому дослідники визначають даний феномен як інтегративну (цілісну) особистісну властивість (якість, новоутворення) (А.А.Деркач, Е.Н. Гришина, Т.Є. Єгорова, Л.С.Колмогорова, Н.Т. Селезньова, В.В. Семикин). Окремо можна виділити погляд на психологічну культуру як на характеристику професіоналізму і кваліфікації

(Е.Е. Смирнова), систему знань і умінь в області психології (А.А.Бодальов, Е.А. Климов, М.М. Обозов), ієрархію професійних норм, ритуалів, правил і заборон (Н.В. Кузьміна, Г.І. Марасанов).

Розвинена психологічна культура, з точки зору дослідників, проявляється як в характеристиках діяльності, в тому числі її комунікативний аспект (ефективна соціальна взаємодія, успішна адаптація, саморегуляція, самореалізація в професійній діяльності), так і в характеристиках особистості (зростання творчого потенціалу, особистісна та професійна самосвідомість, адекватна самооцінка, психологічне здоров'я тощо) (А. А. Деркач, Л. С. Колмогорова, О. І. Мотков, Ф. Ш. Мухаметзянова, Н. Т. Селезньова, В. В. Семикин).

Акцентуючи увагу на різних складових психологічної культури, більшість авторів сходяться на думці, що в її структурі необхідно розрізнити в тому чи іншому співвідношенні наступні компоненти: когнітивний, регулятивний, комунікативний, аксіологічний і рефлексивний (Л. Д. Дьоміна, Н. І. Лифинцева, Г. І. Марасанов, О. І. Мотков, Н. Т. Селезньова, В. В. Семикин).

Вперше термін «психологічна культура» з'явився в XVIII столітті в працях німецьких філософів Г. Гегеля, І. Канта. Сучасні уявлення про розуміння суті психологічної культури, можна представити у вигляді декількох підходів:

- як психологічна освіченість. У даному підході психологічна культура поєднується з готовністю та умінням застосовувати соціальні знання в повсякденному та професійному житті з метою саморозвитку і особистісного зростання;

- як набір компетенцій, які ототожнюються з характеристиками соціального інтелекту;

- як структурне явище, яке є якістю саморегуляції і самоорганізації життєдіяльності людини.

На наш погляд, представлені вище підходи, узагальнені у визначенні О. І. Моткова «психологічна культура», під яким він розуміє «... напрацьовану і засвоєну особистістю, систему конструктивних способів спілкування, навичок самопізнання і саморегуляції, творчого пошуку і саморозвитку» [5]. На підставі даного визначення він виділяє наступні компоненти психологічної культури: 1) здатність до самопізнання; 2) навички конструктивного спілкування; 3) навички психічної саморегуляції; 4) творча поведінка; 5) конструктивність у справах; 6) саморозвиток, який гармонізує. На наш погляд, представлені компоненти психологічної культури органічно вписуються в систему освітніх стандартів і професійних компетенцій, необхідних для ефективної роботи педагога.

Інтерес для споживачів наукової інформації представляє саме психологічна культура педагога. Сутність психологічної культури вивчали Абульханова-Славська К. А., Барабанщиків А. В., Бодалев А. А., Бондаревська Є. В., Деркач А. А., Ісаєв І. Ф., Кузьміна Н. В., Сластьонін В. А. та інші. Психологічна культура, уособлюючи культуру мислення, цінностей і сенсів, духовно-морального розвитку особистості дозволяє сучасному викладачеві не тільки конструктивно взаємодіяти на міжособистісному і соціальному рівнях, але й проявляти свою активність, ініціативу і громадянськість в суспільно значущих масштабах. Психологічна культура виконує ряд провідних функцій таких, як: трансляційна, адаптаційна, регулятивна, розвиваюча, гармонізуючо-профілактична, продуктивна тощо [1].

Також, до функцій психологічної культури належать: збереження і передача досягнень в психологічних поглядах суспільства; забезпечення ефективної взаємодії, взаєморозуміння людей; інтеграція зовнішньої і внутрішньої діяльності людини; детермінація життєвого самовизначення, свідомої побудови власного життєвого шляху; гармонізація внутрішнього

світу людини; формування особистості професіонала – фахівця в будь-якій сфері людської діяльності.

Культура професійної діяльності характеризує певний рівень виконання людиною своїх службово-кваліфікаційних обов'язків. Рівень сформованості цього феномена залежить від: спрямованості й стійкості соціально значущих мотивів діяльності (потреби, інтереси, цінності, погляди); відповідності психофізичних властивостей особистості (здібності, спроможності), які забезпечують необхідний рівень і ефективність професійної діяльності; ступеня розвитку психічних процесів особистості (мислення, пам'ять, почуття, емоції, воля); повноти й глибини засвоєних психолого-педагогічних і спеціальних знань, умінь, навичок, а також набутого досвіду; соціальної активності особистості [3].

Аналізуючи характер взаємозв'язку діяльності й культури, необхідно підкреслити, що не будь-яку діяльність і не якийсь її результат можна характеризувати як певний рівень «культури». Високий рівень культури діяльності визначається тим, що вона не тільки сприяє появі суспільно корисних продуктів, а й розвиває, вдосконалює саму особистість як суб'єкта суспільних продуктивних сил. Головна мета культурного розвитку особистості – реалізація творчих можливостей людини, набуття професіоналізму [6, с.69-70].

В. Г. Лаврушкіна стверджує (вчена включає до поняття психологічної культури і педагогічну та позначає їх таким визначанням, як «психолого-педагогічна культура»), що психолого-педагогічна культура є складовою загальнолюдської культури, в якій з найбільшою повнотою відображені духовні та матеріальні цінності освіти і виховання, а також способи творчої психолого-педагогічної діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості і здійснення освітньо-виховного процесу. Тобто психолого-педагогічна культура інтегрує історико-культурний пси-

холого-педагогічний досвід і регулює сферу психолого-педагогічної взаємодії [3].

Психологічна культура – це досить складний багатокомпонентний феномен, що включає культуру поведінки, спілкування, культуру праці, мислення, культуру почуттів і відносин, адаптивні переконання, ідеали і усвідомлені сенсо-життєві цінності, як правило, високого порядку.

Професійний розвиток та самовдосконалення педагога передбачає розвиток властивостей його психологічної культури. У літературі показано, що властивості психологічної культури входять до структури особистості педагога, виступаючи необхідною складовою його професійно-важливих якостей. У цій структурі вони співвідносяться з професійно-особистісними якостями і проявляються в ряді професійно-педагогічних умінь.

Ми дійшли до висновку, що психологічна культура особистості – це гармонійна побудова основних процесів поведінки особистості та конструктивне управління ними. Вона виражається, передусім, в достатньо хорошій саморегуляції дій та емоцій, в конструктивності спілкування і конструктивному веденні різних справ, в наявності виражених процесів самовизначення, творчості і саморозвитку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Разом з тим, існує недостатньо наукових матеріалів щодо способів, методів, засобів, рекомендацій з підвищення рівня психологічної культури сучасних викладачів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити рівень психологічної культури викладачів ЗВО та запропонувати напрями її розвитку та самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням

отриманих наукових результатів. Дослідження з визначення рівня психологічної культури проводилось на базі Національного фармацевтичного університету Інституту підвищення кваліфікації фахівців фармації на кафедрі педагогіки та психології протягом 2017-2018 н.р.. На даному етапі дослідження нами була використана методика «Психологічна культура особистості» О.І. Моткова [4]. У дослідженні взяли участь викладачі закладів вищої освіти м. Харкова, а саме: Національного фармацевтичного університету, Харківського національного медичного університету та Харківської медичної академії післядипломної освіти у кількості 74 викладача, які прийшли збільшити свій професійний рівень на курси підвищення кваліфікації.

Дана методика дозволяє оцінити силу культурно-психологічних прагнень особистості та ступінь повноти їх здійснення у повсякденному житті. Респондентам пропонується відповісти на 18 тверджень, що відображають психологічні прагнення. Силу і повноту здійснення кожного з прагнень необхідно оцінити за 5-бальною шкалою. Усі твердження скомпоновані в 6 груп культурно-психологічних прагнень. Відповідно до ключа як середнє арифметичне розрахо-

вуються показники вираженості сили культурно-психологічних прагнень особистості та ступінь їхнього здійснення. У даній методиці рівні гармонійності вираженості сили прагнень і гармонійності їх здійснення та узагальнені показники за цими шкалами вираховуються за таблицею. Далі шляхом співвіднесення між собою отриманих рівнів за двома критеріями методики визначаються показники гармонійності кожного виду психологічної культури й узагальнений показник рівня гармонійності психологічної культури особистості в цілому [4].

Рівень психологічної культури викладачів був діагностований двічі: на початку та в кінці курсів. Проаналізувавши отримані результати (табл. 1), можна зробити висновок про те, що за всіма показниками психологічної культури у викладачів діагностовано середній рівень розвитку всіх її компонентів. Також, виходячи з результатів дослідження, можна сказати про те, що найменш розвиненими компонентами психологічної культури викладачів є: творчість, саморегуляція, саморозуміння та самопізнання. Аналізуючи професійну діяльність викладачів та згадуючи основні її функції його діяльності отриманий результат повинен бути все-таки значно вище.

Таблиця 1 – Показники психологічної культури викладачів до КПК

№ п/п	Показники психологічної культури	Сила реалізації
1	Саморозуміння та самопізнання	49,5 %
2	Конструктивність спілкування	53,2 %
3	Хороша саморегуляція	48 %
4	Наявність творчості	34,3 %
5	Самоорганізованість	85,4 %
6	Гармонізуючий саморозвиток	65,1 %
7	<i>Психологічна культура в цілому</i>	54,4

Курси підвищення кваліфікації, які проводяться на кафедрі педагогіки та психології Національного фармацевтичного університету Інститут підвищення кваліфікації фахівців фармації складається з декількох модулів, серед яких є модуль присвячений психології вищої школи. За рахунок лекційних, семінарських та практичних занять з психологічних тем відбувається просвіта, розвиток та вдосконалення рівня психологічної культури викладачів. Під час модулю «психологія вищої школи» у викладачів формуються уявлення про психологію навчальної діяльності, студента, професійної діяльності

викладача, психологічні аспекти управлінської діяльності, про педагогічне спілкування, психологію здоров'я тощо. Таким чином, після завершення курсів у викладачів систематизовано знання про психологію студента та викладача.

Повторне опитування дало нам підставу зробити висновок про те, що рівень психологічної культури у викладачів закладів освіти можна підвищувати за допомогою психологічної просвіти у будь-якому її прояві (лекції, семінарські та практичні заняття, тренінги), наприклад, на курсах підвищення кваліфікації (рис. 1).

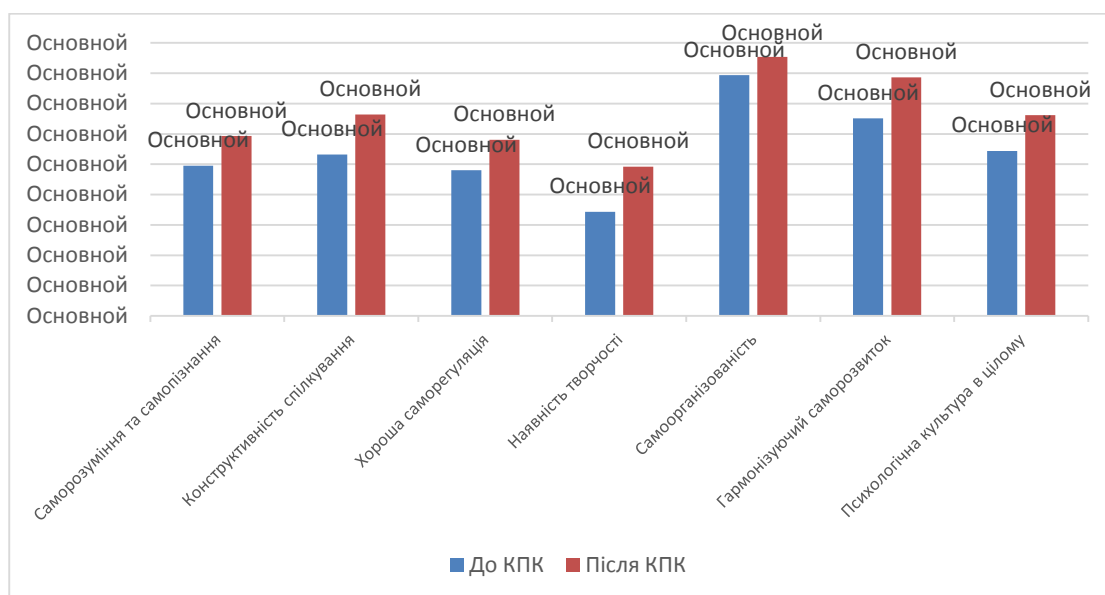

Рисунок 1 – Результати порівняльного аналізу показників психологічної культури до і після курсів підвищення кваліфікації

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Аналіз різних підходів щодо поняття психологічної культури показав, що воно є багатоаспектним і системотворчим чинником сукупності професійно-психологічних значущих рис педагога вищої школи, його психологічних знань, навичок, вмінь і практичної здатності самокерувати своєю поведінкою під час вирішення будь-яких педагогічних завдань. Психологічна культура є однією з

найважливіших складових професіоналізму сучасного педагога.

Діагностика рівня психологічної культури викладачів показала невисокий результат. Тому одним із напрямків підвищення її рівня ми обрали курси підвищення кваліфікації, на яких рекомендуємо запровадити психологічну просвіту.

Проведене дослідження відкриває перспективу подальших досліджень у сфері аналізу компонентів психологічної культури викладачів закладів вищої освіти.

ти, а саме: когнітивного, емоційного, діяль- нісного, мотиваційного, творчого, реф-

лексивного тощо та пошуках і вдоскона- ленні методів її розвитку.

Список літератури

1. Габдреев, Р.В. (2012) Система психологической культуры: подходы и уровни. Психологическая культура человека: теория и практика. *Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием*. [«Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва»]. Саранск: Историко-социологический институт, С. 15 – 18.

2. Колмогорова, Л. С. (2002) Диагностика психологической культуры школьников: практ. пособие для shk. Психологов. М.: ВЛАДОС, 360 с.

3. Колмогорова, Л.С. (1999) Становление психологической культуры школьника. *Вопросы психологии*. № 1. С.83–91.

4. Мотков, О.И. Психологическая культура в мозаике личности. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.psychologos.ru/articles/view/psihologicheskaya_kultura_v_mozaike_lichnosti. avtor stati o.i. motkov

5. Мотков, О.И. (1999) Методика «Психологическая культура личности». *Школьный психолог: прил. к газ. «Первое сентября»*. №15. С. 8-9.

6. Орлов, А. Б. Проблемы рестройки психолого-педагогической подготовки учителя. [Электронный ресурс] Режим доступа: URL: <http://psychlib.ru/mgppu/periodica/VP011988/vp881016.htm>. <http://www.kroupnov.ru/pubs/2005/01/09/10178/>

7. Певзнер, Н. Ю. (2007) Психологическая культура педагога и эффективность профессиональной деятельности: автореф. дис. канд. психол. наук. Казань, 24 с.

8. Пузикова, О. В. (2003) Психологическая культура как фактор самореализации личности (на примере личности

учителя): автореф. дисс.,канд. психол. наук. СПб., Хабаровск, 210 с.

References

1. Gabdreev, R.V. (2012) *Sistema psihologicheskoy kul'tury: podhody i urovni*. [The system of psychological culture: approaches and levels]. *Psihologicheskaja kul'tura cheloveka: teorija i praktika. Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii s mezhdunarodnym uchastiem*. [«Mordovskij gosudarstvennyj universitet im. N.P. Ogarjova»]. Saransk: Istoriko-sociologicheskij institut, P. 15 – 18. [in Russian]

2. Kolmogorova, L. S. (2002) *Diagnostika psihologicheskoy kul'tury shkol'nikov* [Diagnosis of the psychological culture of schoolchildren]: *prakt. posobie dlja shk. Psihologov*. М.: VLADOS, 360 p. [in Russian]

3. Kolmogorova, L.S. (1999) *Stanovlenie psihologicheskoy kul'tury shkol'nika* [The formation of the psychological culture of the student]. *Voprosy psihologii*. № 1. P.83–91. [in Russian]

4. Motkov, O.I. *Psihologicheskaja kul'tura v mozaike lichnosti* [Psychological culture in the mosaic of personality]. Access mode: http://www.psychologos.ru/articles/view/psihologicheskaya_kultura_v_mozaike_lichnosti. avtor stati o.i. motkov [in Russian]

5. Motkov, O.I. (1999) *Metodika «Psihologicheskaja kul'tura lichnosti»* [Methodology «Psychological culture of personality»]. *Shkol'nyj psiholog: pril. k gaz. «Pervoesent.»*. №15. P. 8-9. [in Russian]

6. Orlov, A. B. *Problemy perestrojki psihologo-pedagogicheskoy podgotovki uchitelja* [Problems of restructuring the psychological and pedagogical training of teachers]. Access mode:URL:<http://psychlib.ru/mgppu/periodica/VP011988/vp881016.htm>.<http://www.kroupnov.ru/pubs/2005/01/09/10178/> [in Russian]

7. Pevzner, N. Ju. (2007) *Psichologicheskaja kul'tura pedagoga i jeffektivnost' professional'noj dejatel'nosti* [Psychological culture of the teacher and the effectiveness of professional activity]: avtoref. dis. kand. psihol. nauk. Kazan', 24 p. [in Russian]
8. Puzikova, O. B. (2003) *Psichologicheskaja kul'tura kak faktor samorealizacii lichnosti (na primere lichnosti uchitelja)* [Psychological culture as a factor of self-realization of the individual (on the example of the teacher's personality)]: avtoref. diss.,kand. psihol. nauk. SPb., Habarovsk, 210 p. [in Russian]

Стаття надійшла до редколегії 29.01.2019